

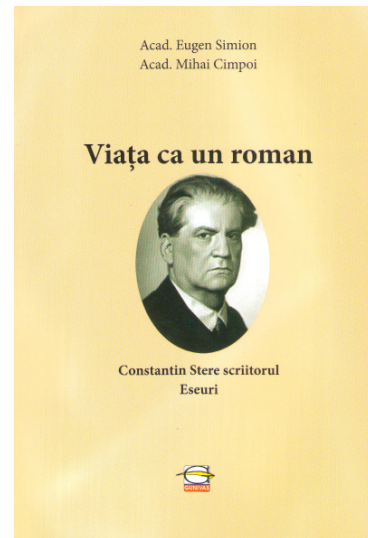
UN OMAGIU EXEGETIC ROMANCIERULUI ȘI PUBLICISTULUI CONSTANTIN STERE

Doctor în filologie **Sergiu COGUT**
 Institutul de Filologie al AȘM

Anul acesta oamenii de cultură din Republica Moldova i-au adus un omagiu lui Constantin Stere marcând astfel 150 de ani de la nașterea remarcabilului om politic, scriitor și profesor universitar. Autor al ciclului romanesc *În preajma revoluției*, „operă fără termen de comparație în literatura română” (Mircea V. Ciobanu), asupra căreia s-au pronunțat cei mai importanți critici ai secolului de la Eugen Lovinescu, George Călinescu și până la Eugen Simion, Nicolae Manolescu și Ion Negoițescu. De remarcat că unul dintre primii care a apreciat foarte înalt romanul-fluviu sterist a fost nimeni altul decât Eugen Ionescu, considerând că „prin pathos, prin dibuială și prin interesul memorialistic pe care-l suscită” el poate fi situat „cu multe trepte deasupra nivelului banalei noastre literaturi plină de amururi și autoanalize” [apud 1, p. 69].

Cu această ocazie, academicienii de pe ambele maluri ale Prutului, Eugen Simion și Mihai Cimpoi, au publicat culegerea de eseuri *Viața ca un roman*, consacrate lui *Constantin Stere scriitorul*, ce se axează pe elucidarea ipostazelor de romancier și publicist ale acestei personalități coplesitoare care, spre sfârșitul vieții, remarcă N. Manolescu, „continua să se bucure de o reputație «mitologică», după cuvântul lui G. Călinescu, alimentată «din zvonul plin de spaime și adorații al multșimilor»” [2, p. 781]. Stringența unei asemenea apariții editoriale este explicată de Mihai Cimpoi în *Argument*: „După o perioadă de totală *tabuizare* a sa (deși Z. Ornea a publicat o masivă biografie documentată, a apărut un microstudiu despre Stere scriitorul, datorat Virginiei Mușat), s-au scris mai multe studii despre omul politic, juristul, publicistul Stere și foarte puține despre opera sa literară”, astfel că „este de primă importanță să aflăm odiseea receptării critice a acesteia, să vedem cum se prezintă *scriitorul* Constantin Stere astăzi, în context postmodernist și, bineînțeles, în cadrul reexaminării valorice, pe care o presupune perspectiva exegetică a zilelor noastre” [1, p. 5].

După *Argument*-ul cu care se deschide volumul omagial urmează un foarte amplu tabel cronologic realizat de Victor Durnea pentru a reflecta cât mai detaliat viața de un tumult excepțional al acestui mare fiu al Basarabiei. În eseuul său despre publicistica steristă

Acad. Eugen Simion, acad. Mihai Cimpoi. *Viața ca un roman. Constantin Stere scriitorul. Eseuri*. Chișinău: Gunivas, 2015. 148 p.

Mihai Cimpoi remarcă valoroasa contribuție a profesorului V. Durnea, apreciind efortul lui „considerabil de recuperare și reconstituire a publicisticii steriste care este și în momentul de față (...) o adevărată *terra incognita*. Cele trei volume, editate în 2010, 2012, 2014, lansează îndemnul incitant de a ne introduce în acest tărâm învăluit de *bezna Necunoscutului*, în care pătrundea temerar Vania (Ion) Răutu cu conștiința totuși că va avea de înfruntat neașteptate limite și obstacole”, iar Victor Durnea are meritul de a fi cel ce „înlătură cu curaj intelectual *cețurile* (cuvântul e din apanajul publicistului) acestui tărâm virgin și plin de hățșuri ca și tundra siberiană, pe care a trebuit s-o străbată, într-o călătorie inițiată dramatico-tragică, Vania” [1, p. 108], protagonistul *romanului-memorii*, așa cum îl califică Eugen Simion, *În preajma revoluției*, alcătuit din 8 volume și nu atât scris, cât dictat de Constantin Stere stenograful L. Leoneanu și A. Byck, iar apoi stilizat de Garabet Ibrăileanu, George Topîrceanu și de poetul Al. Philippide.

Întru susținerea tezei sale că în cazul capodoperei steriste e vorba de un *roman-memorii*, rudă mai bătrână a *romanului autobiografic*, E. Simion aduce câteva argumente, menționând că „naratorul are alt nume

decât autorul de pe copertă și vorbește nu numai despre sine, ci despre alții (ascunși, de regulă, sub nume de împrumut)”, pactul de autenticitate fiind astfel în mod „deliberat schimbat și în locul lui ni se propune o convenție care este, în fapt, o sumă de mai multe convenții luate din zonele vecine memorialisticii” [1, p. 65], iar în legătură cu verosimilitatea confesiunii, criticul accentuează că, lecturând acest roman memorialistic ca o confesiune, e de datoria cititorului să decidă „singur dacă confesiunea este sau nu verosimilă; verosimilă pentru că, îndată ce intervine ficțiunea, noțiunile de adevăr și exactitate devin nefuncționale în judecata estetică” [1, p. 66]. Însă odată cu trecerea timpului, „depășind epoca în care faptele din narațiune sunt cunoscute (și pot fi, deci, confruntate), romanul memorialistic este citit de generațiile următoare ca un roman pur și simplu, fără nicio legătură cu biografia autorului”, aceasta fiind „proba supremă pentru a vedea dacă ficționarea memoriilor a dat rezultatele estetice scontate sau nu” [1, p. 66]. Amintind de opinia scriitorului francez André Gide despre sinceritatea memoriilor, academicianul român accentuează că e binevenit „să vorbim de un spațiu biografic primar pe care-l folosește romancierul-memorialist pentru a spune mai mult decât poate să spună într-o confesiune directă. Așa își propune programatic să facă Gide în romanele sale cu o evidentă notă autobiografică (*L'Immoraliste*, *Les Faux-Monnayeurs*). În *Si le grain ne meurt*, el teoretizează ideea că memoriile nu sunt decât parțial sincere și că, în fond, numai romanul se poate apropia mai mult de adevăr” [1, p. 66].

După această pătrunzătoare analiză a creației românești *În preajma revoluției* urmează eseuul lui Mihai Cimpoi despre receptarea critică a acestei opere cu adevărat remarcabile în peisajul literar românesc dintre cele două războaie mondiale, în care autorul face o trecere în revistă a diferitelor aprecieri formulate de cei mai importanți critici contemporani cu „titlul de la Bucov”, dar și de unii contemporani cu noi, totodată fiind menționate și unele evaluări venite din partea scriitorilor notorii ca Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Gala Galaction. Remarcăm atitudinea academicianului de la Chișinău față de concluzia la care ajunge Mihai Zamfir când afirmă că Stere ne-a lăsat o memorialistică „bine scrisă, plină de exotic și de aventură”, ce „se citește ca un pasionant roman, fără să ajungă a fi unul” [1, p. 81]. În replică, Mihai Cimpoi precizează că „deconstrucția întreprinsă de Mihai Zamfir se face prin confruntare cu un model ideal de roman. Iată cum, în mod naiv – or, tocmai caracterul naiv i se incriminează textului lui Stere –, îl definește însuși criticul: «O structură narativă abstractă și artificială față de referentul presupus, creatoare de spațiu

concentrat pornind de la locurile concrete amorse, în care descrierile își motivează apariția printr-o necesitate internă imprezvizibilă, departe de orice motivare codificată și în care individualismul nonconformist (etic, social, artistic) rămâne fundamental»” [1, p. 81].

Patru sunt repererele principale în această odisee a receptării, asupra cărora insistă Mihai Cimpoi, în finalul eseului concluzionând: „Se remarcă indubitabil o anumită similaritate a primei faze de evaluare din perioada publicării primelor volume, când se înregistrează reacția favorabilă a lui Eugen Ionescu, polemic îndreptată împotriva literaturii banale și artificiale a epocii și a fazei de redescoperire valorică de după 1990, când apare profundul studiu al lui Eugen Simion...” [1, p. 88]. Astfel că avem trei Eugeni, dintre care doi sunt cei menționați: Eugen Ionescu, Eugen Simion, care se alătură lui Eugen Lovinescu și, firește, lui George Călinescu. În susținerea ideii enunțate, cu referire la cei patru, autorul relevă: „marii critici dau dovadă de o apreciere constantă, echilibrată, ferită de puseuri nihiliste sau de condescendențe stimulate de confundarea esteticului cu culturalul sau a personalității sale politice cu cea literară propriu-zisă, deci de atribuirea calităților omului Stere scriitorului Stere” [1, p. 88].

Următorul eseu, semnat, ca și toate celelalte, de Mihai Cimpoi, ia în discuție problematica relației personaj-autor în romanul despre parcursul existențial al lui Vania Răutu. Aname pe noțiunea de roman este pus accentul și această opțiune este argumentată de o declarație a lui Stere însuși în care este vorba de expunerea unei *intenții formative*: „însuși autorul alege și își specifică genul lucrării, atenționându-ne asupra a ceea ce vrea să facă și să realizeze”: să scrie un roman și să creeze un personaj, crezându-se în stare de aceasta „din moment ce poate scrie portrete și reda figuri și caractere” [1, p. 91]. Din altă precizare făcută de romancier rezultă că respectiva intenție se manifestă „prin detașarea atât de erou, cât și de sine”, astfel că ea este una „fundamental romanescă, prozatorul urmărind să obțină – prin selecționare și stilizare în jurul personajului principal – «o icoană a realității», existența unui raport cu propria persoană nemaiînsemnând mare lucru” [1, p. 93]. Este relevată și importanța criteriului tipizării în procesul de elaborare a romanului-fluviu, așa cum rezultă din răspunsul clarificator al autorului care respinge categoric etichetarea acestuia ca „roman autobiografic”: „Eroul nu sunt eu, ci un personaj sintetic, în care, printr-un procedeu literar binecunoscut și aplicat, se reflectă doi sau trei oameni întâlniți de mine. Fabula, întâmplările eroului nu sunt ale mele, dar am împletit, bineînțeles, unele episoade din zilele mele cele mai triste, așa cum face orice scriitor când scrie un roman” [1, p. 94]. În ultimele enunțuri ale ese-

ului iarăși este accentuată, în baza unui citat din Luigi Pareyson, necesitatea înțelegerii specificului unei opere de artă, respingându-se confruntarea ei, în procesul interpretării, cu un model ideal: „O exegeză trebuie, în mod imperativ, să țină cont de exemplaritatea operei, care nu se supune unor standarde «canonice» ideale” [1, p. 94-95].

Așa cum rezultă din titlu, în al patrulea din textele antologate este evidențiat „faptul esențial” că întreg ciclul românesc „se structurează pe un *discurs ideologic*, care apare, în funcție de situații, în forme manifeste sau latente, în sugestii vagi sau în accente puternice” [1, p. 96] și, plecând de la tezele ilustrului exeget al romanului dostoevskian Mihail Bahtin, se precizează că în cazul acestui ciclu sterist „putem spune că autorul, personajul central și numeroase personaje de prim-plan sau de fundal prezintă anumite poziții ideologice, fiind animați irepresibil de o *Idee*: revoluția mondială”, astfel că *Ideea* respectivă, „pe care ei o trăiesc organic cu toată ființa”, determină concepția lor despre lume, univers și despre viață: „Orice vorbă, orice acțiune a lor stă sub zodia acestui determinism constrângător, ei fiind, cu un cuvânt al prozatorului, niște ființe *rigoriste*. Toate manifestările de natură psihică sunt marcate de un atare *rigorism determinist*” [1, p. 97]. O problemă tentantă este abordată și în paginile despre discursul publicistic al lui Constantin Stere, esențial fiind caracterul său „*doctrinalist*, puternic colorat ideologic, *argumentativ*” [1, p. 101]. Referindu-se la distincția operată de Roland Barthes dintre *scriitor* și *scriptor*, Mihai Cimpoi atenționează asupra acestei ipostaze de scriitor „prin excelență” a lui Constantin Stere. Amintim că în viziunea teoreticianului francez, căruia îi datorăm și distincția dintre *un text scriptibil* și *un text lizibil*, scriitorii ca oameni „tranzitivi” „afirmă un scop (a mărturisi, a explica, a învăța pe alții) a cărui rostire nu este decât un mijloc; pentru ei, cuvântul suportă o creație, nu o constituie. (...) Scriitorul nu exercită nicio acțiune tehnică esențială asupra cuvântului; el dispune de o scriitură comună tuturor scriitorilor, un fel de *koînè*, în care se pot, desigur, distinge dialecte (de exemplu marxist, creștin, existențialist), dar foarte rar stiluri. Căci ceea ce-l definește pe scriitor este faptul că proiectul lui de comunicare este *naiv*: el nu admite faptul că mesajul său se întoarce și se închide în sine, și că putem citi în el, în mod diacritic, altceva decât vrea el să spună (...). El consideră că vorba sa pune capăt unei ambiguități a lumii, instituie o explicație ireversibilă (chiar dacă o consideră provizorie) sau o informație incontestabilă (chiar dacă se dorește doar un învățător modest)” [3, p. 176]. De cealaltă parte, scriitorul „știe bine că rostirea sa, intransitivă prin opțiune și efort, inaugurează o ambiguitate, chiar

dacă ea se dă drept decisivă și se oferă paradoxal ca pe o tăcere monumentală care trebuie descifrată”, astfel că acesta „provine din preot”, iar „scriptorul din călugăr; rostirea unuia este un act intransitiv (deci, într-un fel, un gest), vorba celuilalt este o activitate” [3, p. 176]. Propunând societății ceea ce societatea nu-i cere întotdeauna, scriitorul, a cărui rostire „apare în mod paradoxal mult mai individuală, cel puțin în motivele ei, decât cea a scriitorului”, exercită funcția „*de a spune în orice ocazie și fără întârziere exact ce crede*; iar această funcție e de ajuns, crede el, pentru a-l justifica” [3, p. 177].

În textele sale publicistice, datorită cărora el „se impune ca un analist profund al realităților sociale și politice, al evenimentelor care au loc în Europa și în lume, configurând tablouri fenomenologice, analize și sinteze ale stării de lucruri și stării de spirit, a proceselor revoluționare” apare în prim-plan „*polihistorul Stere*” care „strălucește prin enciclopedism și capacitatea de pătrundere în esența fenomenelor, întrunind în simbioză epistemologică omul de cultură, sociologul, istoricul și juristul” [1, p. 103]. Merită relevată, în legătură cu funcția scriitorului de a spune mereu, în orice ocazie, ceea ce crede, caracteristica lui C. Stere ca *om al adevărului*, pe care o evidențiază Mihai Cimpoi atunci când accentuează că adevărul, „în concepția jurnalistului, parlamentarului, omului politic și omului de cultură Stere” presupune „fie esența fenomenului / procesului, fie cauza internă, fie evidența logică, fie consonanța cu *firea lucrurilor*, cu «bunul simț» (comun), fie concluziune (logică) dedusă din însăși starea de lucruri” [1, p. 105], precizând și procedeele retoric utilizat – „reamintirea persuasivă că spune *adevărul*, că *spunerea acestuia* intră în codul deontologic al publicistului” [1, p. 105]. Influențat de sistemul filosofic al lui Wilhelm Wundt, părintele fondator al psihologiei științifice, Stere identifică „cerința statutară a filosofiei cu cea a publicisticii sale”, remarcă criticul basarabean, precizând: „Transferat în plan polemic, acest deziderat se va concretiza în schema antitetica: *montarea adevărului* în construcțiile retorice și meta-retorice (teoretice) ale publicistului ca atare și *demonstrarea neadevărului* în textele antagoniștilor care sunt obișnuiți să fie certați cu *firea lucrurilor*” [1, p. 106]. O atare considerabilă atenție acordată publicisticii ilustrului scriitor și om politic se explică prin convingerea autorului că proza și publicistica lui Stere formează o *unitate a operei*, în toate ipostazele el manifestându-se ca un om al adevărului.

Un text de doar câteva pagini, dar într-adevăr captivant, care oferă pasionaților de istoria literaturii române o lectură savuroasă, vizează prietenia arhetipală ce a prilejuit apariția unui duet intelectual de excepție,

comuniunea electivă a exponenților de vază ai categoriei de personalități ce-și asumă și exercită cu demnitate rolul de *spiritus rector* Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu. Pentru cei doi directori ai *Vieții Românești* este definitorie arhetipalitatea revoltei sufletești care e una funciară, atavică. Astfel, în opinia lui Mihai Cimpoi, putem vorbi de două embleme complementare: *ciomagul de lemn* mujicesc-tolstoian-sterist (redutabilul publicist și prozator, venit de sub zodiile rusești ale narodnicismului, și l-a înșușit ca model pe „geniul înfricoșător” Tolstoi) și *bastonul de cireș*: „Proiectate pe fondul sufletesc al celor doi, apar ca însemne ontologice. Ființa rănită de răul social imediat, de «forțele oarbe ale naturii și istoriei» a unuia și celuilalt se pun sub pavăza unui ideal și a unei direcțiuni a spiritului: *poporanismul*” [1, p. 112]. Pentru Stere, arta – cea eternă și cea „nouă”, „socială și poporană”, pe necesitatea căreia miza el – exprimă „esența arhetipalității, a acelui contact cu «pământul negru, total» (asemenea anticului Anteu)”. Din fondul htonic-negru, patern al inconștientului, remarcă eseistul, apare durerea și revolta înăbușită emblematizată prin *ciomag*”, dar și „prin alte imagini caracteristice scoase în evidență în mod deliberat: *lanț de neguri și uitare, biata mea pustietate, amarul meu, zbuciumarea mea deșartă...*” [1, p. 112]. În baza „amintirilor fugare” steriste, intitulate *Cum am devenit director la „Viața Românească”*, este zugrăvit portretul lui Garabet Ibrăileanu. Cu referire la el și la emblema ce-i corespunde, autorul precizează: „«Bastonul de cireș» al criticului *Vieții Românești* devine – prin transfer simbolic din arhetipalitate în realitate – o imagine a caracterului său paradoxal și complex, a cărui timiditate și delicatețe de fecioară se preschimbă în agresivitate, violență, corosivitate împinsă până la brutalitate, scriind parcă în biroul său nu cu cerneală, ci cu apă tare” [1, p. 112-113]. Iar din medalionul publicat cu genericul *Un om. G. Ibrăileanu*, „scris în apologeticul stil poporanist al lui Stere”, merită reținută această apreciere superlativă: „model al «omului perfect care manifestă o voință arhetipală de opozant al forțelor oarbe ostile din el însuși și din afara lui»” [1, p. 114].

Ultimele două sunt intitulate *Stere și lumea basarabeană*, respectiv *Romanul lui C. Stere în viziunea acad. Eugen Simion*. În cel dintâi, în vederea argumentării unor asemenea afirmații ca: „În timp ce alții voiau trunchierea idealului național, prin sacrificarea Basarabiei, C. Stere a urmărit idealul integral. Ca basarabean nu putea gândi altfel. Se uită prea ușor și se înțelege prea greu că C. Stere a fost, înainte de toate, basarabean” (Mihai Ralea) sau „C. Stere, după Unire și până în ceasul morții, a reprezentat Basarabia în toate parlamentele României Mari, fiind ales de mai

multe ori în câte două, trei județe basarabene dintr-o dată. Era cel mai bun răspuns pe care l-a putut da Basarabia celor ce batjocoreau pe nedrept pe unul din cei mai vrednici fii ai săi” (Pan. Halippa), M. Cimpoi îl integrează în tradiția moldavo-basarabeană „impusă de Cantemir, Milescu Spătarul, Hasdeu”, în spiritul căreia, menționează autorul, „Constantin Stere își cultivă o personalitate supra-dimensionată titanian, modelată în spiritul «conștiinței generale» și «voinței generale» a omenirii despre care vorbește în *Încercări filosofice*. O atare personalitate de excepție trebuie să reconstituie *rânduiala morală* a lumii, să direcționeze totul spre *idealurile și scopurile morale*, spre *bazele raționale* în acord cu năzuințele ideale ale omenirii” [1, p. 118-119]. Un alt argument întru susținerea citatelor de mai sus este formulat prin accentuarea particularității destinului lui Stere ca „unul *tipic basarabean*, cunoscând întreaga odisee fenomenologică a predestinării: *înstrăinare*, îndurare a «*terorii istoriei*», «*întoarcerea la Ithaka*», *direcționare mântuitoare pe drumul spre Centru*. El însumează o trăire pleneră, la cota înaltă a *eroismului*, a pragurilor, limitelor, zidurilor, valorilor (noțiune-cheie steristă)” [1, p. 119-120]. Celălalt în paginile sale ilustrează, prin citate însoțite de comentarii, contribuția lui Eugen Simion la exegeza ciclului *În preajma revoluției*, el având „meritul de a impune, în actualitate, romanul” ce este constituit, în viziunea academicianului român, „dintr-o autobiografie ficționată” [1, p. 126]. În concluzie se menționează că analiza reputatului critic „se încheie cu un portret-sinteză în care se definește structura romanescă: 1) *romanul-memorii* se confundă ușor cu *romanul autobiografic*, cu un posibil *roman autobiografic*; 2) naratorul, având alt nume decât autorul de pe copertă, vorbește nu numai despre sine, ci și despre alții (codificați), autenticitatea este, astfel, schimbată cu o convenție; 3) câteva elemente dau de bănuț, totuși, că sub naratorul închipuit se ascunde autorul real al confesiunii, cititorul decizând singur dacă este sau nu verosimilă confesiunea; 4) romanul-memorii nu poate fi condamnat la ratare, cele cinci romane admirabile contrazicând o atare supoziție; 5) depășind epoca în care s-au produs faptele, romanul memorialistic este citit de generațiile următoare ca un roman pur și simplu, fără vreo legătură cu biografia autorului” [1, p. 128-129].

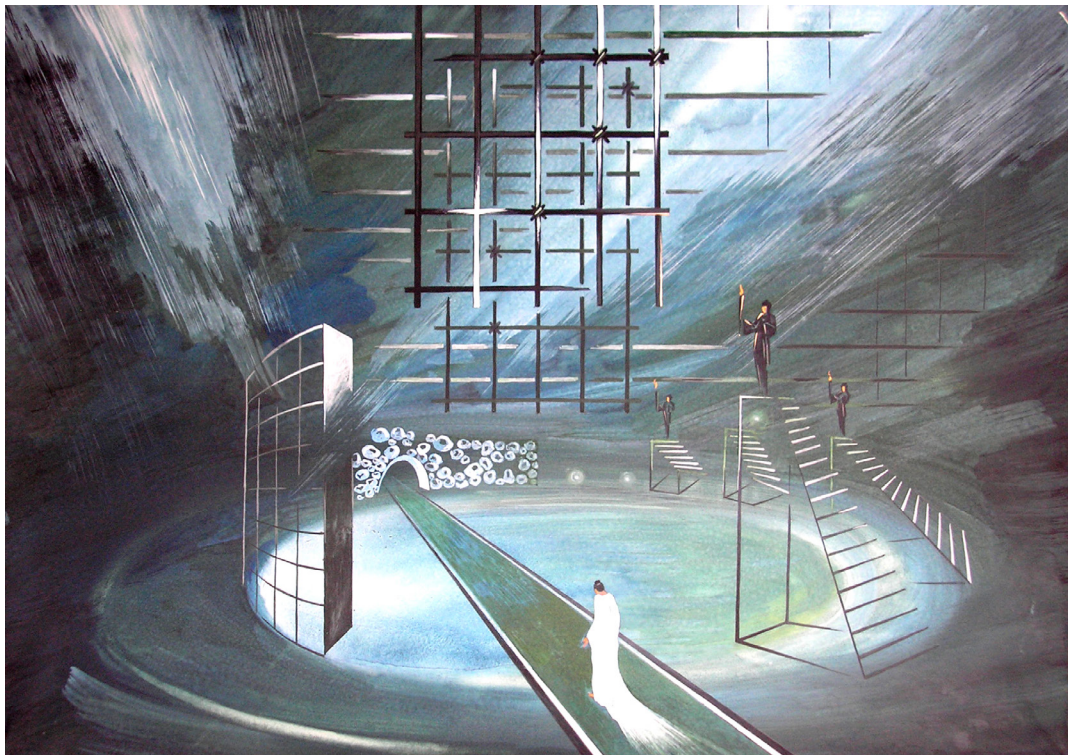
După cum am menționat și la începutul prezentei cronici, editarea acestui volum antologic a fost prieluită de o dată memorabilă în primul rând pentru exponenții intelectualității basarabene – 150 de ani de la nașterea celui care a marcat viața politică și literară românească a secolului XX, capodopera sa romanescă *În preajma revoluției* fiind considerată de Pompiliu Constantinescu pe drept cuvânt „contribuția cea mai

însemnată a Basarabiei” la literatura română. Examenul timpului a confirmat justetea acestei aprecieri ce exprimă un adevăr incontestabil. Valoroasa contribuție a autorilor Eugen Simion și Mihai Cimpoi care au reușit la momentul oportun să umple un gol dureros din exegeza operei literare a lui Constantin Stere și din istoria romanului perioadei interbelice atunci când a avut loc o adevărată efervescență a acestui gen datorită memorabilelor realizări ale marilor prozatori Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Mateiu I. Caragiale, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, George Călinescu. Dacă în acest context deosebit de variat de creații românești, într-o adevărată epocă de aur a romanului românesc, *În preajma revoluției* a reușit să trezească interesul celor mai importanți critici literari ai timpului și să se afle în atenția generațiilor următoare de istorici ai literaturii române, desigur că revigorarea demersului exegetic pentru o receptare a unei

asemenea opere, care să facă față cerințelor de azi prin interpretări și reevaluări în consonanță cu cele mai recente achiziții ale hermeneuticii actuale este absolut necesară ca o probă a validității opiniilor enunțate. Publicarea cărții cu titlul memorabil prin laconismul său, *Viața ca un roman*, a celor doi academicieni, se înscrie perfect în efortul de revalorificare a operelor fundamentale ce constituie tezaurul peren al literaturii naționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Simion E., Cimpoi M. *Viața ca un roman*. Constantin Stere scriitorul. Chișinău: Gunivas, 2015. 148 p.
2. Manolescu N. *Istoria critică a literaturii române*. 5 secole de literatură. Pitești: Paralela 45, 2008. 1528 p.
3. Barthes R. *Eseuri critice*. Chișinău: Cartier, 2006. 320 p.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Dragonul* de E. Șvarț, 2011 (din arhiva autorului).